

LYCKEBYÅN

- stenåldershus i Västraby

De tidiga bosättarna

För sådär 13.000 år sedan började äntligen Sverige synas ovanför issörjan. Kort därefter kom de första djuren och växterna. Ett arktiskt tundralandskap bredde ut sig där vildrenen kände sig hemma. I renens fotspår dök också våra äldsta förfäder upp. De var specialister på jakt och fiske och var utrustade med hundar, pilbågar och spjut.

Därmed börjar den långa period i vår historia som skulle pågå i 7.000 år. Vi kallar den tiden för stenåldern. Varför gör man det tror du? Skulle perioden kunna ha något annat namn också? Tänk på vad man använde för material på den tiden!

Det skulle dröja några tusen år innan de första människorna kom till Emmaboda-trakter. Spåren efter dessa tidiga kommuninvånare hittar vi längs Lyckebyåns stränder från Vissefjärda i söder till långt upp i Algutsboda socken.

För ca 6.000 år sedan börjar våra förfäder att producera sin egen mat. Man odlade vete och korn och hade tamboskap (kor, får, getter och grisar).

Ån var säkert fortfarande det viktigaste skafferiet, men översilningsmarkerna runt stränderna var viktiga för djurhållningen.

Här i Västraby vet vi att det bodde människor under den period som vi kallar bondestenålder.

Varför bosatte man sig just här?

I en tid med vidsträckta ödemarker valdes boplatserna med stor omsorg. Tre saker var avgörande när man bestämde var bopålarerna skulle slås ner. Fundera på vilka tre saker detta kunde vara och diskutera med dina kompisar.

Gå fram och ställ er framför huset!

Många blir förvånade över att man på stenåldern hade så stora och välbyggda hus. Vi har alla en tendens att underskatta våra förfäder.

För ungefär 150 år sedan var dom flesta av våra släktingar bönder. Alla var tusen-konstnärer och ägde en stor förmåga att ta till vara naturens resurser. I dag är vi tvungna att gå på överlevnadskurser för tusentals kronor för att kunna klara oss några dygn i naturen.

Männen byggde sina hus, tillverkade redskap, smidde järn, bryggde öl, brukade sin jord och slaktade sin boskap. Kvinnorna beredde linet, spann, vävde, sydde, tvättade, mjölkade, gjorde smör och ost, bakade, lagade mat och då som nu, födde barn.

Hur tror du att barnen hade det på stenåldern? Vad gjorde de och hade de något att leka med tror du?

När bondekulturen växte sig starkare blev man mer bofast. Man satsade mycket på att bygga hus, t ex stolphus. Materialet i väggar och tak styrdes av den lokala tillgången på vass, gräs, halm, ag, tång, torv m.m.

Ända fram till början på 1800-talet kännetecknades våra hus på landet av att materialen var hämtade i närområdet. Det var också en av utgångspunkterna när huset här i Västraby började byggas. Var kommer vassen till taket, leran på väggarna samt hasseln, eken och enen ifrån? Tror du att man använde gran som byggnadsmaterial? Varför tror du det?

Nu går vi in och sätter oss på bänkarna runt eldstaden!

Vi sitter en stund och låter ögonen sakta vänja sig vid ljuset.

Titta på de grova ekstolparna som bär upp takkonstruktionen. De grövsta är 4,5 meter höga och nedgrävda 1 meter. Ingen spik har använts, utan alla trädetaljer är inpassade i varandra och en del är låsta med pinnar (dymlingar). Studera också hur vassen är bunden mot käpparna. Förr i tiden fanns ingen ståltråd utan man gjorde snören av trädens bast (den vita hinnan under barken). Den bästa kvalitén fick man av linden.

Hur kunde man bo här på vintern

Klimatet på den här tiden var som det är i Italien eller Spanien idag. Det fanns t.ex. pelikaner och kärrsköldpaddor. Boskapen kunde gå ute året runt. Husen hade förmodligen en mer isolerad vinterdel där eldstaden var placerad. Trots att brasan brann dygnet runt, blev det bara varmt närmast elden. Troligen fanns det vassmattor på golvet och på vintern sov man närmare eldstaden.

Fanns det lyse på den tiden?

Huset saknar fönster men har två öppningar för röken i gavelspetsarna. Med hjälp av luckorna i öppningarna reglerades röknivån. Röken skulle alltid befinna sig strax ovanför huvudhöjd. På så vis utnyttjades rökens isolerande effekt.

Mörkret inomhus lättades upp av eldstaden. Dessutom användes oljelampor, små skålar av lera som fylldes med djurfett. Säkert använde man också stickebloss och facklor. Hantverk som krävde god belysning fick man göra utomhus.

Fanns det möbler på stenåldern?

De fynd av träföremål som är gjorda bl.a. i Danmark visar att husen var möblerade. Man sov i uppbyggda sängar, satt på pallar, drack i muggar och åt med sked. Husen var säkert också rikt dekorerade och målade. Stenåldern var inte alls så primitiv som vi många gånger tror.

Varför är dörren så låg?

Hur långa vi människor blir beror på hur nyttig mat vi stoppar i oss. Det fanns perioder under stenåldern (långt före chips och MacDonalds) när genomsnittslängden var större än idag. Att väggarna och därmed dörren är så låg beror på att det är mindre arbetskrävande att göra tak än väggar. Vi har förresten haft låga, inåtgående dörrar i våra stugor ända in på 1800-talet. Några forskare tror att det var för att göra främlingar mer sårbara när dom hukande och med blottat huvud trädde in i stugan.

Vad åt man för mat?

Huvudfödan var nog fisk, men kött äts också till viss del. Eftersom fisk var så viktig, hittar vi de flesta boplatserna i närheten av vatten. Enklast fångade man fisken genom att spärra av åfåran med ris- och grenar. Sedan tvingades fisken att simma in i mjärdar (burar) av olika slag. Därifrån kunde den inte ta sig ut.

Under sommar och höst samlade man in bär, frukter, svampar, rötter m.m. som kunde torkas och ätas under hela året.

När man blev bönder och började odla kunde man också baka bröd. Hur tror du att man bakade bröd på stenåldern?

Törsten släcktes med vatten, björksav, lingondricka m.m. Tror du att det fanns något godis till barnen? Vad skulle det kunna vara tror du? Fundera på det och diskutera med dina kompisar och fröken.

Hur lagade man maten?

Följ med utanför huset skall ni få se! Här finns en eldstad där man värmdde upp stenar av en knytnäves storlek. Bredvid finns en grop som fylldes med de varma stenarna. Ovanpå dessa placerade man ett paket av näver som innehöll ett köttstycke eller en fisk. Gropen täcktes sen med grästovor. Efter någon timme kunde man njuta av den saftiga maten.

Hade man några kläder på den tiden?

Av djurens skinn gjorde man varma och praktiska kläder. Män, men framförallt kvinnor, hade också vackra smycken gjorda av olika djurtänder. Var det fest gjorde man som idag - sminkade sig.

Så här gör du för att måla dig som på stenåldern:

Lägg lite lera på en flat sten som du har lagt i elden. Leran mörknar och blir rödaktig. Ta lerklumparna och riv dom mellan två stenar tills du får ett pulver. Du har nu framställt en av förhistoriens vanligaste färger - rödockra. För att få den smidig och kunna fästa på underlaget tillsätter du en äggula och rör om.

Vi behöver också en pensel. Bryt en färsk björkkvist och tugga sönder ena änden till en kvast av tunna träfibrer.

Gör nu mamma glad och måla dig i ansiktet. Kanske behöver du hjälp av en kamrat. Akta kläderna!

Fanns det några leksaker på den tiden?

Javisst, t.ex vinare. Barn har alltid älskat att föra oväsen och reta föräldrarna. Flera vinare gjorda av ben har hittats i Danmark. Dessa är flera tusen år gamla. Så här gör du en vinare:

Tälj ett tunt trästycke, ca 3 - 6 mm tjockt, 20 mm brett och 100 - 150 mm långt. Slipa kanter och hörn. Gör ett hål i ena änden för ett ca 1 meter långt snöre. Ställ dig nu så att du har gått om svängrum (inga människor i närheten) och börja snurra din träbit. Så småningom uppkommer ett vinande ljud. Tillsammans med dina kamrater kan du bilda en magisk stenåldersorkester.

Är det sant det vi säger om stenåldern?

Som du märker har vi ofta använt orden troligen och förmodligen. Det är få saker som vi är alldeles säkra på när det gäller stenåldern. De föremål vi hittar är oftast dom som är gjorda av sten. Allt annat är mycket sällsynt. I mossar, framförallt i Danmark, har man hittat en del föremål av trä. För några år sen upptäckte man också ismannen i de italienska alperna, som du säkert har hört talas om.

Vår kunskap ökar, men trots allt är det mycket gissningar. Lite hjälp får vi av att studera människor i andra delar av världen som lever helt avskilda, oftast i djungeln.

Samma osäkerhet gäller vårt hus här i Västraby. Det mesta stämmer **troligen!** men säkra är vi givetvis inte.

Hittar du flinta i våra trakter är det säkert spår efter våra äldsta förfäder. Vet du förresten hur flinta ser ut? Vet du hur kvarts ser ut?

Om du träffade en stenåldersmänniska vad skulle du vilja fråga om? Fundera på det och berätta för varandra i klassen.

Detta blad ingår i en serie om Lyckebyåns natur, kultur och miljö utgiven av Lyckebyåns vattenförbund. Materialet vänder sig i första hand till elever i grundskolan. Vill du veta mer om projektet och vilka arbetsblad som är utgivna, är du välkommen att ringa sekreteraren i vattenförbundet, Karl-Erik Hällstrand (0471-18100). Du kan också besöka vår hemsida, www.lyckebyan.org/ för att få mer information om Lyckebyån och förbundets verksamhet. På hemsidan finns också möjlighet att ställa frågor (kontakta oss). För mer information av stenåldershuset, kontakta Historiska föreningen. Av dem kan man också få recept, beskrivningar samt låna vanliga stenåldersföremål. Kontaktperson Per Melin, 0471-12785.